

Reflexions des de la filosofia i la història de la ciència sobre la problemàtica de la psicoanàlisi intersubjectiva

Oriol Martí

Resum

Aquest treball parteix dels materials publicats a la revista Intercanvis, per tal de participar en el debat relatiu a la problemàtica de la psicoanàlisi intersubjectiva. L'autor contribueix amb aportacions extretes de la història i la filosofia de la ciència i examina, a partir de les idees proposades per Bachelard, Lakatos, Kuhn, Hull i Geymonat, entre d'altres, les vinculacions entre els posicionaments freudians i les elaboracions fetes pels que han pres posició per la psicoanàlisi intersubjectiva.

Per a l'autor d'aquest treball, els posicionaments d'aquest corrent impliquen l'abandonament fàctic del nucli dur i del programa de recerca que es deriva de la ruptura freudiana, i insinua que cal una anàlisi dels condicionants sociopolítics i culturals que es relacionen amb les posicions teòriques i terapèutiques de la psicoanàlisi intersubjectiva.

Si un lector ressegueix tota la col·lecció de la revista *Intercanvis* pot trobar, sense excepcions en gairebé tots els números, comentaris, debats, valoracions i crítiques, relatives a les relacions entre la psicoanàlisi o, per a ser més exactes, la pràctica de la psicoanàlisi i les posicions defensades pel corrent de la psicoanàlisi intersubjectiva, coneguda col·loquialment com «psicologia del jo», que s'autodefineix inclosa en el pensament psicoanalític. Aquest corrent, intenta corregir algunes qüestions relatives a la pràctica i alguns aspectes de la mateixa teoria creada i desenvolupada per Freud. Des d'aquest punt de vista, les contribucions realitzades pels teòrics de la psicologia del jo seguirien la millor tradició, endegada pels grans seguidors de l'obra freudiana. Es podria qualificar aquest pensament d'una continuació lògica i natural de la teoria psicoanalítica.

Guillermo Mattioli va publicar en el número 5, l'article que portava per títol: «Qué hacemos los

psicoanalistas cuando no hacemos psicoanálisis», i uns números més tard publicava el treball que portava per títol: «¿Cómo cambia la teoría psicoanalítica?», treball que tenia una lògica continuació en el que publicava en el darrer número de la revista, amb el títol: «La psicoanàlisi i les altres psicoteràpies». La pretensió d'aquest treball és complementar alguns punts de vista, introduint elements de la filosofia i la història de la ciència, que permetin ajudar escatir, si la psicologia del jo pot ser considerada com lògic desenvolupament dins de la tradició psicoanalítica, o bé s'aparta del que és el nucli dur i es configura com a teoria psicològica distinta de la psicoanàlisi, per bé que trobi els seus elements originaris en la teoria i la pràctica clíniques produïda per Sigmund Freud.

En el moment actual del desenvolupament de la psicoanàlisi, podem afirmar que és fora de tot dubte, que el seu naixement va marcar una ruptura epistemològica decisiva en la història de la psiquiatria i de la psicologia. Recordaré les paraules que, segons la meua opinió, recullen millor la transcendència d'aquesta ruptura epistemològica. Són les de Franz Alexander, en la seva monumental història de la psiquiatria:

«Quines foren les circumstàncies històriques que permeteren que Freud introduís amb èxit la vessant psicològica dins de la psiquiatria, després que els intents anteriors havien sempre fallat? [...] S'ha vist com els psiquiatres de l'època romàntica, mig segle abans, s'havien adonat que, per entendre i tractar les malalties psiquiàtriques, calia aplicar mètodes psicològics. Reil, el 1803, havia defensat el reconeixement de la psicoteràpia i la psicopatologia com a parts integrants de la medicina. Moureau de Tours, havia declarat que els somnis eren del mateix gènere que els símptomes psicòtics, i que la seva interpretació podia donar les claus per a la comprensió de la psicosis. Carus va subratllar la gran importància dels processos inconscients en el comportament normal i anormal, i arribà a explicar psicològicament tots els processos biològics. Hebart havia usat ja de manera explicativa el terme i concepte de «repressió». Aquest període d'orientació

psicològica va durar poc temps. També s'han explicat anteriorment els grans progressos de la ciència natural en general i dels coneixements sobre el sistema nerviós central en particular, que tingueren lloc en la segona meitat del dinou, i que varen disminuir l'interès per la psicologia, menant al descrèdit tot allò que no restés inclòs en el camp materialista-mecanicista i que volgués dir el mateix que el de la ciència. Per què triomfà Freud on altres havien fracassat? Des de la perspectiva del moment actual la resposta es senzilla: Freud va introduir la causalitat psicològica.»¹

D'aquest trencament se'n derivà que una part dels metges i psicòlegs s'adherís a aquest paradigma nou i una altra part restés instal·lada en el rígid determinisme de caràcter positivista que rep el nom de biologisme.

Definida, doncs, la naturalesa de la ruptura epistemològica freudiana, podem avançar una mica més i plantejar-nos quines són les conseqüències d'aquesta ruptura, d'aquest canvi de paradigma en paraules de Kuhn, tal i com el planteja aquest autor en la seva obra fonamental: *L'estructura de les revolucions científiques*.²

Freud hauria superat una fase de producció dispersa de descobertes, de teories, posicionaments i coneixements sobre el funcionament normal i patològic del psiquisme humà, i particularment la malaltia mental, fundant un paradigma que se sustenta en la primacia de la causalitat inconscient de l'activitat psíquica. Una part minoritària dels científics que tractarien aquestes problemàtiques s'hauria adherit a aquest nou paradigma (la gent que se situa en el corrent psicoanalític) i una altra part de la comunitat científica hauria seguit adherida al vell paradigma biòlogista-mecanicista, que dóna primacia als processos biològics, com a causa estricta del funcionament mental normal i patològic i menysté el valor de la dimensió inconscient.

Entre els adherits al paradigma biòlogista, uns posen més l'accent en la causalitat genètica de les malalties mentals, (recerca de gens inductors i/o moduladors de les malalties mentals, on el cas més conegut és la recerca dels gens de l'esquizofrènia), uns altres posen més l'accent en els efectes que tenen sobre el pensament i el comportament les alteracions dels neurotransmissors en les sinapsis cerebrals (per posar un exemple, els enfocaments que es mantenen de fa uns anys sobre la depressió i les seves tipologies) i, finalment uns tercers, segueixen una variant de tipus neuroanatòmic consistent en cercar lesions objectivables a nivell de l'estructura que es vinculi amb la clínica de les malalties mentals pròpiament dites. Però tots ells

comparteixen la mateixa posició en relació al paradigma: el biòlogista.

Existeixen científics que han volgut escapar al biologisme i han posat l'accent en una causalitat de caràcter ambiental molt més complexa, relacionada amb els efectes lesius que els contaminants existents produeixen en el sistema nerviós central. Serà bo recordar aquí les recerques epidemiològiques realitzades sobre els efectes neurotòxics del plom i la seva relació amb el fracàs escolar i determinants trastorns comportamentals, o totes les recerques orientades a l'esclariment de determinades psicosis tòxiques vinculades a l'alimentació o al consum de drogues. És corrent observar en la comunitat científica que les persones que s'adscriuen al paradigma ambientalista o en el psicoanalític participen d'una docta ignorància que contrasta amb la seguretat de molts —no tots— dels que s'adscriuen al paradigma biòlogista.³

Ruptura epistemològica, tal i com la va definir Gaston Bachelard, canvi de paradigma, si seguim la proposta kuhniana, no és hora d'entrar a debatre sobre les similituds i divergències d'aquestes categories filosòfiques, elaborades per aquests gegants de la filosofia de la ciència. El que importa destacar és la magnitud del trencament produït per Freud. Però aquest trencament va molt més enllà del trencament mateix: d'ell en sorgeixen aspectes nous i múltiples que hem de considerar molt atentament: el nucli dur del nou paradigma i el programa d'investigació.

L'aparició d'un nou paradigma científic amb el nucli dur teòric-conceptual que hi va lligat, implica necessàriament la creació d'allò que Imre Lakatos va definir com un nou programa d'investigació. En psicoanàlisi, atorguem la primacia a la causalitat psicològica i col·loquem a l'inconscient en el lloc preminent de la vida mental. Ni traiem valor als elements relacionats amb la genètica ni menystenim els factors ambientals. Senzillament, el programa d'investigació que sorgeix d'aquesta ruptura epistemològica comporta donar resposta a problemes que la situació anterior no podia donar i facilitar de manera estructural i no conjuntural, l'anàlisi i la comprensió de nous problemes, que la lògica del desenvolupament científic proposa a partir del nou paradigma. La presa de posició a favor d'un determinat paradigma, comporta seguir-lo amb totes les conseqüències a l'hora d'examinar aquell camp concret de la ciència. Aquest punt és cabdal per a comprendre el valor del paradigma mateix i allò que se'n desprèn.

Segons Lakatos, un programa d'investigació ha de posseir un grau de coherència interna molt alt que

faciliti investigacions futures i, d'altra banda, un programa d'investigació ha de conduir a la descoberta de fenòmens nous amb una certa periodicitat. No estarà de més recordar que, entre els exemples que posa Lakatos de compliment de la primera característica, es troba justament la psicoanàlisi.

Però Lakatos va més enllà quan defineix la importància del denominat nucli dur, que englobaria els elements centrals del nou paradigma, que estaria envoltat d'uns cercles protectors, configurats per conceptes secundaris íntimament vinculats, des del punt de vista lògic, als del nucli dur pròpiament dit. Serveixi com exemple el text de Lacan: *Els quatre conceptes fonamentals de la psicoanàlisi*,⁴ que vindria a explicitar el nucli dur del paradigma psicoanalític. En un altre ordre de coses, el text d'Anna Freud, *El Jo i els mecanismes de defensa*,⁵ defineix un concepte secundari íntimament vinculat al nucli dur del paradigma, denominat mecanisme de defensa, explicitant-ne els tipus, les relacions amb el jo i les seves manifestacions.

Per la seva complexitat, la teoria psicoanalítica va més enllà del conjunt de concepcions clíniques i terapèutiques relatives al psiquisme humà, i la ruptura epistemològica freudiana va transcendir el camp científic que n'havia estat l'origen. La psicoanàlisi no pot ser reduïda únicament a una concepció nova de la malaltia mental, sinó que ha de ser entesa, des d'un punt de vista antropològic, en dues dimensions més: la relativa a funcionar com crítica de les ideologies, és a dir, com a concepció filosòfica pròpiament dita i, en tercer lloc, com una concepció del món i de l'ésser humà.⁶

Sovint es diu, i jo comparteixo aquesta opinió, que una de les funcions de la història i de la filosofia de la ciència, és la d'ajudar als científics implicats en el desenvolupament d'un determinat saber a formular preguntes més que a respondre-les, a partir de l'anàlisi del patrimoni conceptual, metodològic i tècnic. És en aquesta via que pot resultar d'utilitat formular algunes preguntes que tinguin com a funció primordial activar aquesta potencialitat de l'ésser humà, tan escassa i mal repartida, que és la de la interrogació sobre allò que fem, els conceptes que usem i les tècniques que utilitzem en la nostra activitat diària, en un context kuhnià de desenvolupament de la ciència normal. Parlar de pràctica de la ciència normal en el cas psicoanalític, implica fer referència a les qüestions del diagnòstic i l'enquadrament, a les rutines terapèutiques, al control de la transferència i la contratransferència, a la producció teòrica, a la formació i a la discussió amb els col·legues i, així, un llarg etcètera, que és

una altra lògica conseqüència del paradigma formulat per Freud.

De la lectura del debat sorgit a *Intercanvis*, les idees que s'han confrontat, com era obvi, són les relatives al primer aspecte: el de les concepcions clíniques i terapèutiques. S'ha d'incloure aquí tota la reflexió metapsicològica endegada per Freud i els seus principals seguidors. S'imposa una primera pregunta: Podrien incloure's en la teorització dels defensors de la psicologia del jo, els dos aspectes citats anteriorment, és a dir, el relatiu a la psicoanàlisi com a crítica de les ideologies i el relatiu a ser entesa com a concepció del món i l'ésser humà? El que escriu aquest treball té dubtes raonables que aquests dos altres aspectes es trobin inclosos explícitament o implícitament en la teoria psicològica que es objecte del nostre interès.

Es podria rebatre aquesta posició argumentant que, aquestes tres vessants de la revolució psicoanalítica, remetent a la concepció que té de la psicoanàlisi qui escriu aquestes línies, que seria la seva visió personal sobre el que és la Psicoanàlisi. Aquesta forma de rebatre pot ser rebatuda a la vegada, afirmant que això és inevitable, perquè en el camp de les ciències humanes, el pes que té la ideologia d'una banda i l'especificitat de la relació observador-cosa observada, experimentador-cosa experimentada, fa que no valgui la separació entre aquestes variables, pròpia de les ciències naturals com la física o la biologia i de les formals pures com les matemàtiques o la lògica simbòlica. En altres paraules, que cada persona que s'adscriu al paradigma psicoanalític tindria la seva pròpia concepció d'allò que la psicoanàlisi és. Però tot i aquesta visió personal —per així dir-ho— que té cada adscrit a la psicoanàlisi (que és impensable en les ciències naturals i les formals pures) tornem a trobar-nos amb el fet que unifica a tots i cadascun dels que s'hi adscriuen: la rigorosa presa de posició dins del paradigma i la submissió al programa de recerca que se'n deriva.⁷

Una altra possible resposta, segurament més acurada, és dir que tota persona adscrita al paradigma psicoanalític, treballa bàsicament amb els aspectes relatius a la clínica i a la terapèutica, que troben un fonament teòric sofisticat en la metapsicologia freudiana, cosa que no vol dir que ignori els altres dos components de la revolució freudiana, (crítica de les ideologies, concepció del món i de l'ésser humà) perquè, en primer lloc, es troben continguts en l'obra mateixa de Freud i l'obra ha de ser assolida en el seu conjunt, car representa la fundació d'un continent nou en la història del coneixement. En altres paraules,

col·locar en el lloc principal els aspectes relatius a la clínica i la terapèutica pot implicar deixar en un lloc secundari els altres dos aspectes, però no oblidar-los. Usar de manera principal una part d'una teoria no implica menysprear l'altra part, implica que no és objecte primordial de la preocupació científica d'aquella persona o escola.⁹

També pot contestar-se advertint que la intenció dels teòrics de la psicologia del jo és essencialment pragmàtica, perquè aquest corrent intenta donar resposta teòrica i tècnica al conjunt de problemes sorgits del tractament dels pacients i de les complexitats i esculls sorgits en la direcció de la cura. No s'interessaria expressament en aspectes teòrics i filosòfics per evitar l'especulació que no porta enlloc i allunya dels problemes reals de les persones. És un argument dèbil, perquè la psicoanàlisi és un coneixement científic massa jove si el comparem amb les ciències naturals de l'època moderna, nascudes a partir de les revolucions de Copèrnic i Galileu i ha de vigilar permanentment salvaguardar el seu nucli dur i el seu programa de recerca. La psicoanàlisi no és l'astronomia de Copèrnic ni la física de Galileu, que han passat pel desenvolupament de Kepler i Newton, tot arribant a la revolució de Planck i Einstein. Cal intentar la reflexió filosòfica i històrica, i la raó és senzilla: una producció científica que nega el necessari recolzament en la història de la ciència i en la reflexió filosòfica, descuida les arrels socials que la varen fer néixer i queda reduïda a pura tecnologia que es considera a si mateixa neutra i independent dels valors socials.¹⁰

La història de la ciència ens ensenya que sempre que es produeixen ruptures epistemològiques o es descobreixen nous continents científics, aquesta ruptura, amb la producció del conceptes i models nous que comporta, necessita el recolzament de la interrogació i la teorització que procedeix de la filosofia, mentre que en l'època de producció i desenvolupament de la ciència normal, aquest recolzament es fa menys necessari. També, quan el desenvolupament científic topa amb dificultats inesperades, les persones compromeses en la crisi d'un paradigma solen cridar altre cop a la interrogació filosòfica i la història de la ciència perquè els serveixi d'ajut.¹¹

Corol·lari als paràgrafs anteriors: la psicoanàlisi és, encara avui, un coneixement massa jove per a que pugui prescindir alegrement de la interrogació filosòfica. Això es vàlid idènticament pel que fa als usos de la història de la ciència. D'això no se'n segueix donar la raó fil per randa a aquelles teoritzacions que, volent formalitzar acuradament la

psicoanàlisi, i donar-li un substrat històric, converteixen allò que és un medi en un fi en si mateix i difuminen així el nucli dur del paradigma psicoanalític, així com les bases del programa de recerca que se'n deriva. Un exemple del que dic serien algunes formalitzacions filosòfico-matemàtiques realitzades per pensadors procedents del corrent lacanià, les quals difuminen tot allò que es vincula directament o indirectament amb l'ésser humà i el seu patiment.¹²

Què aporta d'ampliació a la teoria psicoanalítica la teorització procedent de la psicoanàlisi intersubjectiva? Hom ressent una certa i coneguda sensació de «furor del convers» a l'hora de presentar algunes posicions com superacions dels anteriors conceptes i *modus operandi*, acceptats com correctes en la comunitat psicoanalítica. Això es fa palès llegint la polèmica Sales-Riera entorn la biografia de Breger sobre Freud o les elaboracions sobre les dues anàlisis del Sr Z. Segons la meua opinió, els posicionaments procedents de la teoria intersubjectiva, no es poden posar en la mateixa línia que la contribució kleiniana o la lacaniana. Un paràgraf on es fa especialment palès aquest distanciament, el trobem en el: Comentari a Luis Sales, escrit per Ramon Riera en el número 10 de la revista:

«Sovint també se sol dir que els que critiquen les teories freudianes són persones que no han estudiat prou a Freud o que no l'han entès. Tinc la impressió que això també és inevitable: si jo estic convençut d'una idea, i un altre me la contradia, tendré a pensar que l'altre no m'ha escoltat prou i no m'està entenent. Aquest és un clar exemple del conflicte intersubjectiu: dues subjectivitats interpreten d'una manera diferent un fet. Freud interpretava que Dora en interrompre, fugia dels dimonis del seu inconscient; Dora interpretava que fugia d'algú que no era prou empàtic amb ella. El conflicte pulsional (és a dir amb els desigs inadmissibles) és molt diferent al conflicte intersubjectiu (és a dir el conflicte entre dues maneres diferents d'organitzar la percepció de la realitat); i en funció de si la nostra formació teòrica emfatitza el conflicte pulsional o el conflicte intersubjectiu la nostra pràctica amb els nostres pacients serà força diferent.»

El concepte de pulsio pertany al patrimoni de la teoria psicoanalítica. El seu valor pot ser comparat al concepte d'àcid per la química, o de nínxol ecològic per la biologia. Nosaltres podem definir-lo i la definició que en fem s'ajusta al nucli dur de la primacia de l'inconscient. Podem dir el mateix de la noció conflicte-intersubjectiu? Laplanche i Pontalis

ens parlen de conflicte psíquic, i en el resum de l'article ens diuen:

«En psicoanálisis se habla de conflicto cuando en el sujeto se oponen exigencias internas contrarias. El conflicto puede ser manifiesto (por ejemplo entre un deseo y una exigencia moral, o entre dos sentimientos contradictorios) o latente, pudiendo expresarse éste último de un modo deformado en el conflicto manifiesto y traducirse por la formación de síntomas, trastornos de la conducta, perturbaciones del carácter, etc. El psicoanálisis considera el conflicto como constitutivo del ser humano, y desde diversos puntos de vista: conflicto entre el deseo y la defensa, conflicto entre los diferentes sistemas e instancias, conflictos entre pulsiones, conflicto edípico en el que, no solamente se enfrentan deseos contrarios, sino que éstos se enfrentan con lo prohibido.»¹³

On se situa, doncs, el conflicte intersubjectiu? Òbviament fora del camp de la definició de conflicte psíquic.

Des del punt de vista de la tècnica, en les bases de la psicologia del jo es consideren la introspecció i l'empatia com els únics estris per practicar la psicoanàlisi. Crida l'atenció que el fil conductor de la cura sigui la comprensió empàtica, que connecta amb quelcom inquietant: que la resolució dels conflictes passa per l'articulació de relacions harmonioses entre pacient i analista. Diu en Ramon Riera en el mateix treball:

«En la meua opinió, l'avenç més important de la psicoanàlisi contemporània consisteix en que l'analista ha deixat de ser un suposat expert en un inconscient de pulsions obscures i amagades, i per tant l'objectiu central de l'anàlisi ha deixat de ser que l'analista li reveli, li desemmascari al pacient aquestes forces que ell ignora. Per tant, ja no hi ha pacients que es resisteixin a acceptar el saber de l'analista. En canvi, l'analista contemporani, en la meua opinió, té com objectiu la investigació empàtica continuada dels afectes del pacient i dels principis que organitzen aquestes experiències afectives. I l'analista contemporani estarà especialment atent a aquells moments on la seva percepció de la realitat del pacient xoqui amb la percepció que el pacient té de si mateix, i ho discutiran plegats, democràticament ... i si tot i així l'analista no aconsegueix entendre el punt de vista del pacient, seguirà esforçant-se en la investigació empàtica i mirarà de tolerar el no entendre, i es resistirà a la temptació d'explicar l'impasse amb teories llunyanes a l'experiència (que si una fixació anal fa que el pacient tracti els pensaments de l'analista com una caca, o una enveja primària que fa que el pacient no pugui acceptar la utilitat dels pensaments de l'analista, etc.»

En aquest paràgraf es planteja una relació igualitària entre dues persones diferents: que poden discutir democràticament els seus conflictes intersubjectius. Però la realitat és distinta, perquè aquests dos éssers humans, en el context de la seva relació, actüen amb rols diferents: metge-pacient, analista-analitzat, etc. No estan, doncs, en un pla d'igualtat, perquè un és posseïdor d'un saber que pot ajudar l'altre i l'altre necessita ser ajudat, és més, vol ser ajudat. Aquesta afirmació no nega de cap de les maneres l'entitat dels dos inconscients que estan en joc, el del professional i el del pacient. Sobre aquesta qüestió i, des del paradigma psicoanalític, s'han escrit rius de tinta. Recordem els aspectes relatius a la problemàtica de les derivacions, la reacció terapèutica negativa i tota la polèmica relativa a les identifications amb l'analista per posar només un dels problemes en debat.¹⁴

Però la cosa va més lluny: la relació no pot ser democràtica perquè el vector de la comunicació es troba fortament inclinat de la banda del pacient. La relació terapèutica no és un diàleg on les dues parts es comuniquen fluidament, ben al contrari. Un bon psicoanalista considerarà, tanmateix, que aquesta relació no igualitària el col·loca a ell en una posició poc estudiada i d'enormes implicacions dins del treball amb els pacients, a saber, que ell aprèn dels seus pacients, i que aquest aprenentatge és el que el posa en el camí de superar les seves limitacions teòriques i tècniques. A la desigualtat en el sentit i la direcció de la cura, on l'analista ocupa el pol dominant de la contradicció, s'ha de considerar la desigualtat en allò que fa aprendre amb humilitat el que els pacients ens transmeten i ens posen davant del mirall de la nostra ignorància.

Hi ha un segon element que determina la impossibilitat que la relació sigui igualitària: l'ambivalència afectiva, sempre present en tot tipus de relació terapèutica, articulada permanentment a través de tots i cadascun dels actes que es posen en joc en el context de la transferència. Aquesta relació és desigual, és a dir, una relació d'ordre definida per una jerarquia que s'expressa, entre d'altres coses, per una manca de semblança o d'igualtat i que no pot ser confosa amb una diferència. Si tot es planteja des del punt de vista de la igualtat democràtica entre dues persones, i se'ls pressuposa iguals en tot, no seria necessari anar al professional de la salut mental, i amb un bon amic, tot prenent un cafè n'hi hauria prou.¹⁵

Apareix aquí un inquietant element de tall irracionalista que mereix ser examinat. Ja fa dècades Luckacs va advertir del perill d'incloure en l'àmbit de la ciència nocions o suposats conceptes que remetent a la intuïció, a allò suposat, que vénen

vehiculats per la capacitat de seducció de qui els explica o pel maneig ideològic de conceptes propis de la vida quotidiana (qui negarà que és necessària la igualtat dels éssers humans?).

Afirmar, com ho fa en Ramon Riera, que: la introspecció i l'empatia són com la «prueba del algodón» de les teories psicoanalítiques. És a dir aquelles teories que no són construïdes a partir de la introspecció i l'empatia són especulacions, ve a refermar l'opinió de que aquest procediment s'allunyaria molt del treball psicoanalític pròpiament dit. Pot argumentar-se que ni el mateix Freud va circumscriure's estrictament a la interpretació, sinó que també va parlar del paper que jugava la construcció com a estri de treball decisiu en els casos en què la patologia es vincula a la problemàtica de la repetició relacionada amb el narcisisme ferit i la repetició de les vivències dels temps primordials de la vida psíquica que no es troben lligades a representacions de paraula. Marucco parla de petjades pnèmiques ingovernables, i el treball terapèutic ha d'anar orientat a trobar-ne la representació pertinent.¹⁶

Una altra qüestió inquietant és la relativa a la posició de la psicoanàlisi intersubjectiva amb la metapsicologia freudiana en general i amb la relativa a les tòpiques freudianes en particular. En el treball titulat: «De la psicoanàlisi de les forces obscures a la psicoanàlisi dels afectes», Riera diu:

«El Freud psicoanalista va tenir el gran mèrit de fixar-se en la seva infància llunyana per a entendre el seu patiment psicològic adult. Però, al mateix temps, va tenir també el gran error de centrar tota la seva atenció en unes forces obscures (incestuoses, parricides, fratricides, etc.), que suposadament actuen des de la més primitiva infància i generen el patiment psíquic. Melanie Klein, va agreujar encara més aquesta tendència, i va descriure un bebé profundament immers en aquestes forces obscures.

Aquests inicis han marcat una pràctica analítica, dirigida a denunciar (eufemísticament se sol dir «interpretar» o desemmascarar) aquestes forces obscures. Tal i com observen Stolorow i Orange (2000) l'aparell mental freudià amb els compartiments inconscient/preconscient/conscient i amb els guardians que vigilen el pas de l'un a l'altre, s'assembla massa a la religió de infern/purgatori/cel (també amb el seu Sant Pere que vigila el trànsit d'un comportament a l'altre). El psicoanalista, en els programes de formació clàssics esdevé un expert en desxifrar com suposadament es van disfressant aquestes forces obscures del nostre inconscient.»

Claude Levi-Strauss, en un dels seus texts, *El pensament salvatge*, ha teoritzat amb claredat la necessitat que té el cervell de l'ésser humà de trobar analogies extretes del context de la vida quotidiana, per tal d'explicar-se qüestions altament abstractes. Podem recordar aquí també els esforços d'Einstein i Landau per explicar a través de l'analogia els principis fonamentals de la teoria de la relativitat. Quan Luckacs va definir el pensament quotidià i els trets que el composaven, va donar, també, una gran preeminència a la analogia com estri que posseïm els humans per tal d'entendre el món que ens envolta i dirigir la nostra vida. Però el problema no és si l'analogia entre la tòpica freudiana inconscient/preconscient/conscient amb l'infern, el purgatori i el cel és correcta, sinó que el que està en joc aquí és l'abandó, per la via de la ridiculització, d'un dels pilars fonamentals de la teoria psicoanalítica i del paper que juga la repressió en el psiquisme humà.

Similarment passa amb la qüestió relativa a les «forces obscures». Tot coneixement científic per la seva naturalesa violenta la nostra percepció i ens obliga a crear formes noves d'intel·ligibilitat. En la física contemporània, són «forces obscures» les que regeixen la dinàmica de la matèria, de les quals ens sabem molt poc, però que qualsevol altre explicació alternativa a la seva presència queda invalidada, bé per la via empírica (l'anàlisi de la composició íntima de l'àtom) bé per la via teòrica (la capacitat de definir matemàticament estats, condicions o forces no descoberts encara per la via experimental). Freud havia insistit que l'inconscient no el podem conèixer si no és a través dels seus efectes, com tantes altres forces de la naturalesa. Parlar, doncs, de «força obscura» comporta devaluar ideològicament un conjunt de conceptes i de teories que, de moment, tenen un enorme potencial explicatiu sobre el funcionament del psiquisme humà (si hom accepta el paradigma psicoanalític, és clar).

Acceptem la hipòtesi que els models proposats per les tòpiques freudianes fossin erronis. Com les òrbites dels planetes al voltant del Sol, no eren circulars sinó el·líptiques. El que va fer que Kepler pogués definir les seves lleis com a més ajustades al moviment dels astres, fou la seva extraordinària subjecció als paradigmes de Copèrnic i Galileu, no al seu abandonament precipitat. La prova és que un cercle és un cas particular d'el·lipse on els dos focus coincideixen en un sol punt. La psicoanàlisi com a teoria s'ampliarà i millorarà la seva capacitat d'interpretació de la realitat psíquica de l'ésser humà, si se sotmet, justament, a allò que la configura com a saber diferenciat.¹⁷

Vull acabar formulant dues preguntes, una de caràcter filosòfic i una altra de caràcter sociopolític. La primera, remet a interrogar-nos si la psicoanàlisi intersubjectiva és una teoria que se situa en el revisionisme epistemològic respecte a la teoria fundada per Freud, i la segona, si seria una tipologia de psicoteràpia que respondria a les necessitats històriques del capitalisme transnacional i la seva expressió ideològica que és la condició postmoderna. Ressonen en la meua ment les paraules de Freud, en els inicis de la seva *Anàlisi terminable o anàlisi interminable*, referint-se a Rank:

«Por lo demás el intento de Rank era hijo de su época: fue concebido bajo el influjo de la oposición entre la miseria europea de la posguerra y la «prosperity» norteamericana, y estaba destinado a acompañar el «tempo» de la terapia analítica a la prisa de la vida americana. No se ha sabido mucho de lo conseguido del plan de Rank para casos patológicos. No más, probablemente, de lo que conseguiría el cuerpo de bomberos si para apagar el incendio de una casa, provocado por el vuelco de una lámpara de petróleo, se conformara con retirar ésta de la habitación donde nació el incendio. Es cierto que de tal manera se alcanzaría una abreviación considerable del procedimiento de extinción. Hoy la teoría y la práctica del intento de Rank pertenecen al pasado... no menos que la propia «prosperity» americana.»¹⁸

Oriol Martí

Bunyola, 8 2n.1ª. 08016 Barcelona
Correspondència: Apartat de Correus
25098. Barcelona 08080
oriolus1@retemail.es

Notes

1. ALEXANDER, F. i SELESNICK, S. (1970). *Historia de la psiquiatria*. Editorial Espaxs: Barcelona.
 2. KUHN, T.S. (1962). *La estructura de las revoluciones científicas*. Editorial Fondo de Cultura Económica: México. 6ª reimpressió, 1981.
 3. VV.AA. (2003). *Vulnerabilidad genético-ambiental. Avances neurocientíficos y realidad clínica*. Volumen 7. Editorial CYM (Cerebro y mente): Madrid.
 4. LACAN, J. (1990). *Els quatre conceptes fonamentals de la psicoanàlisi*. (1973) Col. Clàssics del pensament modern. Edicions 62 / Diputació de Barcelona.
- Poso el text com exemple, no pas perquè comparteixi totalment el que s'hi diu.

5. FREUD, A. (1999). *El yo y los mecanismos de defensa*. (1961) Editorial Paidós: Barcelona.

6. BRAUNSTEIN, N.; PASTERNAK, M.; BENEDITO, G. y SAAL F. (1975). *La Psicología: ideología y ciencia*. Ediciones Siglo XXI editores, Mexico 1984.

Iniciar una discussió sobre aquests dos darrers punts escapa totalment al motiu de l'article. Són conegudes les posicions de Freud, marcades per un fort escepticisme al respecte, però una cosa és allò que Freud volia i una altra les conseqüències reals del seu treball monumental. Aquestes contradiccions es poden veure més clarament reflectides en les obres com *El futur d'una il·lusió*; *El malestar en la cultura*, entre d'altres. Seria també interessant rescatar algunes de les contribucions d'autors com Roschitzner, Marcuse, i Osborn entre d'altres.

7. GEYMONAT, L. (1980). *Ciencia y realismo* (1977) Ediciones Península: Barcelona.

8. WALLERSTEIN, I. (1988). *El Capitalismo histórico* (1983). Siglo XXI Editores: Madrid.

Faig especial referència al capítol relatiu a: «La verdad como opio: racionalidad y racionalización», i en particular, la crítica al concepte de «cultura universal neutral» i les seves vinculacions amb l'universalisme entès com a epistemologia.

9. FREUD, S. (1915-1916-1917). *Conferencias de introducción al psicoanálisis*. Obras completas, Vols. 15 y 16. Amorrortu Editores: Buenos Aires. 5ª reimpressió, 1992-1993.

10. JACQUARD, A. (1981). *La ciencia ¿una amenaza? Interrogantes de un genetista*. Editorial Gedisa. Buenos Aires, 1983.

11. BUNGE, M. (1980). *Epistemología. Ciencia de la Ciencia*. Editorial Seix y Barral: Barcelona.

Faig referència, bàsicament, al cap. 1 i al cap. 2, perquè les reflexions que fa en el capítol 9, 10 i 11, són decebedores, marcades per una rigidesa ultrapositivista que malmet la gran qualitat dels primers capítols.

12. KORMAN, V. (2004). *El espacio psicoanalítico: Freud, Lacan, Moebius*. Editorial Síntesis: Madrid.

13. LAPLANCHE, J. i PONTALIS, J. B. (1967). *Diccionario de Psicoanálisis*. Editorial Paidós. Barcelona, 1996.

14. KORMAN, V. (1996). *El oficio de analista*. Editorial Paidós: Buenos Aires.

15. BRAIER, E. (1990). *Psicoanálisis. Tabúes en teoría de la técnica. Metapsicología de la cura*. Ediciones Nueva Visión: Buenos Aires.

16. MARTÍ, O. (2003). *Compulsión a la repetición: el «Más allá del principio del placer» revisitat (que no revisat) a les portes del segle XXI*. Ponència presentada a les IV Jornades d'Intercanvi en Psicoanàlisi, publicada a: *Más allá del principio del placer*. Gradiva, Associació d'Estudis Psicoanalítics. Barcelona.

17. HULL, L. W. H. (1978). *Historia y filosofía de la ciencia (1959)*. Colección Zetein. Editorial Ariel. Barcelona.

Veure especialment el capítol 5è.

18. FREUD, S. (1993). *Psicoanálisis terminable e interminable (1937)*. *Obras completas*. Vol. XXIII. Amorrortu Editores: Buenos Aires.